

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра міжнародних економічних відносин

Допущено до захисту
Завідувач кафедри
д.е.н., проф. Козак Ю.Г.

“ ___ ” _____ 2016 р.

ВИПУСКНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня бакалавра
зі спеціальності міжнародна економіка

за темою:

«Зовнішня торгівля послугами як фактор економічного розвитку
Одеського регіону»

Виконавець

студентка 44 групи факультету
міжнародної економіки

Христіна Анастасія Вікторівна

Науковий керівник

д.е.н., професор

Осипов Володимір Миколайович

(науковий ступінь, вчене звання)

Одеса 2017

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ	6
1.1. Міжнародна торгівля послугами: сутність, особливості, класифікація	6
1.2. Вплив зовнішньої торгівлі послугами на соціально- економічний розвиток регіону	11
1.3. Методи оцінки ефективності зовнішньої торгівлі послугами на рівні регіону.....	17
Висновки до розділу 1.....	27
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ.....	29
2.1. Аналіз динаміки розвитку зовнішньої торгівлі послугами в Одеську регіоні.....	29
2.2. Аналіз чинників, що впливають на розвиток зовнішньої торгівлі послугами регіону. Swot-аналіз Одеського регіону на зовнішньому ринку послуг.....	38
2.3. Факторна модель впливу зовнішньої торгівлі послугами на соціально-економічний розвиток Одеського регіону...	50
Висновки до розділу 2.....	56
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ ЯК ФАКТОРУ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ... ..	57
3.1. Організаційні заходи з підвищення привабливості транспортних послуг Одеського регіону на світовому ринку.....	57
3.2. Організаційні заходи з підвищення привабливості туристичних послуг Одеського регіону на світовому ринку.....	63
3.3. Диверсифікація пакету послуг, що надаються регіоном як чинник активізації експорту.....	69
Висновки до розділу 3.....	74
ВИСНОВКИ.....	76
Додатки.....	78
Список літературних джерел.....	85

ВСТУП

В сучасних умовах процеси глобалізації являються найбільш впливовими у питаннях розвитку країн. Україна, як відомо, являє собою країну з високим рівнем залежності від інших розвинутих країн світу, тому гостро встає проблема втручання України в світогосподарську систему на основі конкурентних переваг кожного окремого регіону. Важливо також зазначити, що одночасно з посиленням глобалізації, спостерігається підвищення ролі регіонів на міжнародній арені. Тому, з набуттям незалежності і переходом від планово-адміністративної до ринкової економічної системи особливої актуальності набула проблема формування конкурентних переваг, ефективного їх використання та забезпечення сталого розвитку регіонів у транзитивній економіці України.

Актуальність досліджуваної теми визначається ще тим, що тенденції глобального економічного розвитку свідчать про збільшення ролі сфери послуг та торгівлі ними на міжнародній арені. В першу чергу, це обумовлюється вичерпаністю матеріальних ресурсів та посиленням науково-технічного прогресу. Торгівля послугами відіграє визначну роль у всіх сучасних національних економіках розвинутих країн. Ефективна торгівля послугами має важливе значення для економічного зростання і економічного розвитку країни та, відповідно, її регіонів, а також виступає каталізатором усієї світової торгівлі.

Метою дипломної роботи є аналіз тенденцій щодо розвитку торгівлі послугами в Одеському регіоні, виявлення слабких сторін та недосконалостей цього процесу в регіоні та розробка пропозицій щодо покращення ситуації.

Мета роботи розкривається через такі **завдання**:

1. Вивчити ключові поняття з даної тематики.
2. Проаналізувати особливості дії регіонів на зовнішньому ринку послуг.
3. Зазначити методи оцінки діяльності регіону у цій сфері.

4. Проаналізувати сучасний стан, сильні та слабкі сторони Одеського регіону на міжнародному ринку послуг.

5. Виявити вплив зовнішньої торгівлі послугами на стан соціально-економічного розвитку регіону.

6. Зробити пропозиції щодо покращення зовнішньої торгівлі послугами Одеського регіону.

Згідно з завданнями курсової роботи, я використала структуру, що складається з трьох розділів. У першому розділі розкриваються теоретичні основи дослідження: сутність послуг, їх класифікація, особливості діяльності регіону на зовнішніх ринках послуг та методи оцінки ефективності діяльності регіону на цих ринках.

Другий розділ включає до себе аналіз сучасного стану зовнішньої торгівлі послугами в Одеському регіоні та визначення недоліків та проблем, що понижують ефективність діяльності регіону на зовнішньому ринку послуг, був зроблений swot-аналіз регіону на цьому ринку та побудована факторна модель залежності соціально-економічного розвитку регіону від обсягу експорту послуг.

У третьому розділі визначаються перспективи подальшого розвитку зовнішньої торгівлі Одеського регіону та пропонуються шляхи вирішення проблем, що гальмують цей процес.

Об'єктом дослідження є відносини, що виникають між регіонами та іншими суб'єктами світового господарства в процесі міжнародної торгівлі послугами.

Предметом дослідження є процес надання послуг регіонами іншим економічним суб'єктам.

При написанні курсової роботи були використанні такі **методи** наукового дослідження: вивчення літератури з даної тематики, аналітичний метод для аналізу статистичних даних за показниками зовнішньої торгівлі послугами, порівняльний метод використовувався при визначенні темпів економічного приросту у сфері надання послуг, метод економіко-

статистичного аналізу застосовувався для оцінки рівня економічної ефективності зовнішньої торгівлі та факторний аналіз для виявлення залежності між обсягом торгівлі послугами та рівнем ВРП на душу населення.

Період дослідження: 2004 – 2016 роки. При написанні роботи інформаційною основою дослідження слугували такі джерела інформації: Закони України, Укази президента України, Постанови Кабінету міністрів України з питань зовнішньоекономічної діяльності, підручники, навчальні посібники, наукові видання з міжнародної діяльності регіонів, фахові наукові статті, аналітичні доповіді та програми розвитку Одеського регіону, статистичні данні Державної служби статистики України, Міністерства економіки України, інших міністерств, відомств, звітність регіональних органів управління зовнішньоекономічною діяльністю та міжнародних організацій тощо.

ВИСНОВКИ

Проведені дослідження показали, що Одеський регіон дійсно має значний потенціал у сфері зовнішньої торгівлі послугами. Головними перевагами для здійснення експорту послуг є:

- провідний розвиток морського господарського комплексу, найбільша кількість портів в Україні розташовано на його території;
- транспортно-розподільні функції, пов'язані з великою кількістю вузлів транспортної інфраструктури регіонального та міжнародного рівнів;
- концентрація науково-технічного та проектно-конструкторського потенціалу;
- рекреаційний регіон приморського типу;
- високий рівень культурного розвитку регіону.

Поряд з цим, існують деякі недоліки та процеси, що гальмують розвиток зовнішньої торгівлі послугами в Одеському регіоні:

- недостатній розвиток науки і техніки;
- зниження інвестицій в Одеський регіон;
- низька конкурентоспроможність виробників деяких вітчизняних послуг;
- недостатня підтримка органів влади;
- високий рівень корупції та тіньової економіки.

В процесі дослідження був проведений аналіз динаміки діяльності Одеського регіону на зовнішньому ринку послуг, зазначені найбільш вагомими напрямі розвитку та найбільш активні країни-партнери у цієї сфері. Було визначено, що пріоритетними напрямками с сфері послуг в Одеському регіоні є такі: транспортні послуги, туристичні послуги, та послуги, пов'язані з інноваційною діяльністю та ділові.

Для подальшого обґрунтування моделі підвищення ефективності зовнішньої торгівлі послугами регіону було проведено дослідження сучасного рівня і потенціалу регіону на цьому ринку та визначені сильні та слабкі сторони регіону у цій сфері за допомогою SWOT-аналізу.

Також для обґрунтування доцільності розвитку даного напрямку діяльності було зроблено факторну модель впливу експорту послуг на рівень соціально-економічного розвитку населення, тобто була проаналізована залежність між обсягом експорту послуг та розміром ВРП на душу населення. Було визначено, що обсяг продажу послуг на зовнішній ринок впливає на рівень економічного розвитку населення та регіону взагалі навіть у більшому ступені, ніж експорт товарів. При збільшенні обсягу експорту послуг на 1 млн. дол. США обсяг валового регіонального продукту Одеського регіону може збільшитися на 39,8 дол. США у розрахунку на одну особу, тобто він зросте на 2,34% за відсутністю дії інших факторів.

Для реалізації потенціалу регіону на зовнішньому ринку послуг були запропоновані такі заходи:

- створення кластерів у транспортній сфері та сфері туризму;
- диверсифікація пакету послуг, запропонованих регіоном, за рахунок розвитку торгівлі діловими послугами та послугами, пов'язаними з ІТ.

Таким чином, першочерговою задачею у подальшому розвитку Одеського регіону на зовнішньому ринку послуг стає не використання вже існуючих переваг, а створення нових, завдяки розвитку людського та інтелектуального потенціалу.

Список літературних джерел

- 1) Джаман М. О. Теорія економіки регіонів [текст] : навч. посіб. / М. О. Джаман – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 384 с. ISBN 978-617-673-252-5
- 2) Економічний простір регіону в інтеграційній стратегії розвитку : колективна монографія / під заг.ред. М.П. Бутка. – К. : Кондор-Видавництво, 2016 – 432 с.
- 3) Козак Ю. Г. Міжнародна економіка. У 2-ч томах / Ю. Г. Козак, Н. С. Логвінова. – К: Центр навчальної літератури, 2013. – 332 с.
- 4) Єрмакова О.А., Козак Ю.Г. Є 72 Зовнішньоекономічна діяльність регіону: навчальний посібник / О.А. Єрмакова, Ю.Г. Козак – Одеса, 2013. – 332 с
- 5) Зверєв Ю.М. Світова економіка та міжнародні економічні відносини Навчальний посібник - Калінінград: Калинингр. ун-т., 2015. - 82 с.
- 6) Циганкова Т. М., Петрашко Л. П., Кальченко Т. В. Ц 94 Міжнародна торгівля: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2001. — 488 с.
- 7) Світовий ринок товарів та послуг : навч.-метод. посібник / Л.Л. Носач [та ін.]. – Харків : «Видавництво «Форт», 2014. – 295 с
- 8) Авдокушин Е.Ф. Міжнародні економічні відносини: Підручник. - М. : МАУП, 2015. - 368 с.
- 9) Кузнецова, Г. В. Международная торговля товарами и услугами : учебник для бакалавриата и магистратуры / Г. В. Кузнецова, Г. В. Подбиралкина. — М. : Издательство Юрайт, 2015. — 571 с. — (Бакалавр и магистр. Академический курс). — ISBN 978-5-9916-3998-9.
- 10) Основи зовнішньоекономічної діяльності: навчальний посібник / Ю. Г. Козак, О. А. Єрмакова, Т. Спорек та інші. - видання 5-те, перероб. та доп. – Київ-Катовіце: Центр учбової літератури, 2016. – 325 с.
- 11) Політична економія: Підручник/ За ред. Ніколенко Ю. В. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 632 с.

- 12) Конкуентоспроможність територій: практ. посіб. / А. Ткачук, В. Толкованов, С. Марковський. – К. : Легальний статус, 2011. – 252 с
- 13) Оцінювання конкурентоспроможності регіонів України Савіцька О.П., Савіцька Н.В.; зб. наук. пр. / Національний університет “Львівська політехніка”, *Львівський інститут економіки і туризму, 2013 р.
- 14) Кицюк І. В. Фактори підвищення конкурентоспроможності регіонів у процесі модернізації держави: зб. наук. пр. / Наукові праці НДФІ № 3 (60) 2012
- 15) Панкрухин А. П. Маркетинг територій [Електронний ресурс] / А. П. 15) Панкрухин. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.marketing.spb.ru/lib-special/regions/territory/index.htm>.
- 16) Білоган О. І. Еволюція теорій міжнародної торгівлі щодо оптимізації її структури / О. І. Білоган // Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка. - Львів. – 2011. – С. 194–206. – (Серія міжнародні відносини; вип. 28)
- 17) Білоган О. І. Реформи у зовнішній торгівлі України / О. І. Білоган // Фінанси України: глобальні та національні імперативи розвитку: матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції, 30–31 березня 2012 р. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, 2012. – С.197–198
- 18) Білоган О. І. Аналіз трансформації факторомісткості зовнішньої торгівлі в умовах реструктуризації економік країн Центральної і Східної Європи / О. І. Білоган // Актуальні проблеми економіки: науковий економічний журнал. – Київ. – 2013. – № 9 (147). – С. 27–35
- 19) Павленко І. І., Варяниченко О. В., Навроцька Н. А. Міжнародна торгівля та інвестиції. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 256 с.
- 20) Білоган О. І. Аналіз порівняльних переваг у зовнішній торгівлі країн Центрально-Східної Європи / О. І. Білоган // Міжнародні відносини в умовах XXI ст.: сучасна теорія і практика: збірник матеріалів II Міжнародної

науково-практичної конференції, 12 лютого 2013 р. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2013. – С.189–193.

21) Третяк В.В. Розвиток регіональних зовнішньоекономічних зв'язків: питання теорії та практики: монографія / В. В. Третяк. – Донецьк: Юго-Восток, 2005. – 326 с.

22) Зовнішньоекономічна діяльність підприємства [текст] навчальний посібник / Н. М. Тюріна, Н. С. Карвацка. - К.: "Центр учбової літератури", 2013. - 408 с.

23) Кремень В.М. Фінансова статистика: навч. посіб./ В.М. Кремень, І. О. Кремень, - К.: «Центр учбової літератури», 2014. – 368 с.

24) Амеліна І. В. Міжнародні економічні відносини [текст] : навч. посіб. / Амеліна І. В., Попова Т. Л., Владимиров С. В. - К. : "Центр учбової літератури", 2013- 256с.

25) Вічевич А.М. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності: навчальний посібник. – 2-ге вид-ня, перероб та доповн / А.М. Вічевич, О.В. Максимець. - К.: „Видавничий дім „Професіонал”, 2009. – 216 с.

26) Козак Ю. Г. Міжнародна торгівля: підручник: навч.посібник / Ю. Г. Козак, Н. С. Логвінова, Н. В. Притула та інші. - 5-те вид. перероб. та доп. - Київ-Катовіце- Краков: Центр учбової літератури, 2015. – 272 с.

27) Лісова Л.О. Розвиток 34, с зовнішньоекономічної діяльності підприємствами Сумської області : автореф. Дис. к.е.н. / Л.О. Лісова. – Суми. – 2008. – 19 с

28) Грищенко О. К. Геоелектронні стратегії ТНК як фактор міжнародної конкурентоспроможності країн базування : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук / Оксана Костянтинівна Грищенко. – Київ : Національна академія наук України, Інститут світової економіки і міжнародних відносин, 2009. – 19 с

29) Сазонець І. Л. Сутність та основні концепції діяльності ТНК в умовах глобалізації : монографія / І. Л. Сазонець – Міністерство освіти та

науки України, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. – Донецьк : Юго-Восток, 2009. – 274 с

30) Програма соціально-економічного та культурного розвитку Одеської області до 2020 року. [Електронний ресурс]/ Режим доступу: http://oda.odessa.gov.ua/files/oda/social-ekonomik-rozvitok/programa_ser_od_oblast_2020_or.pdf

31) Ніценко В. С. Проблеми сталого розвитку Одеського регіону / В. С. Ніценко, В. В. Попович // БізнесІнформ. - 2013. - № 7. - С. 69-73.

32) Основні показники соціально-економічного розвитку Одеської області за 2016 р. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.od.ukrstat.gov.ua>

33) Педько І.А., Петрищенко Н.А., Одеський регіон як складова економіки України. 2015. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/12_2015/38.pdf.

34) Одеська область [Електронний ресурс] // Всеукраїнська експертна мережа – Режим доступу до ресурсу: <http://www.experts.in.ua/regions/detail.php?ID=4340>.

35) Філіпенко А. С., Будкін В. С., Гальчинський А. С. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть / А. С. Філіпенко, В. С. Будкін, А. С. Гальчинський та ін. – К.: Либідь, 2010. – 470 с.

36) Мельник Т.Г. «Вплив зовнішньоторговельної політики на економічний розвиток країни в умовах посилення глобалізації». Мельник Т.Г. // Вісник КНТЕУ, 2011. - № 2. – С. 32-38. 30.

37) Експорт-імпорт послуг області за країнами світу (уточнені дані) [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://od.ukrstat.gov.ua/stat_info/zed/zed13.htm.

38) Географічна структура зовнішньої торгівлі послугами області за 1996–2015 роки [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://od.ukrstat.gov.ua/stat_info/zed/zed12.htm.

39) Структура експорту-імпорту області за видами послуг (уточнені дані), 2015 р [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://od.ukrstat.gov.ua/stat_info/zed/zed12.htm..

40) Структура експорту-імпорту області за видами послуг (уточнені дані), 2016 р [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://od.ukrstat.gov.ua/stat_info/zed/zed12.htm..

41) Географічна структура зовнішньої торгівлі послугами області у 2016 році [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://od.ukrstat.gov.ua/stat_info/zed/zed12_2016.htm..

42) Зовнішня торгівля України товарами та послугами: статистичний збірник / Фризоренко А.О. - Державна служба статистики України. – 2015. – 139 с.

43) Зовнішня торгівля України товарами та послугами: статистичний збірник / Фризоренко А.О. - Державна служба статистики України. – 2016. – 145 с.

44) Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36988&cat_id=36709.

45) Офіційний сайт Асоціації агенцій регіонального розвитку України [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.narda.org.ua/?fuseaction=menu.main&id=5>

46) Офіційний веб-сайт Головного управління зовнішньоекономічної діяльності та європейської інтеграції Одеської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://ved.odessa.gov.ua/Main.aspx?sect=Page&IDPage=23053&id=1150>

47) СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА 2016 РІК (повідомлення для ЗМІ) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>.

48) КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: СТАН І ПРОБЛЕМИ (Робочі матеріали до Круглого столу 28 травня 2014р.)

[Електронний ресурс] // УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ЕКОНОМІЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ імені ОЛЕКСАНДРА РАЗУМКОВА – Режим доступу до ресурсу: <http://www.niss.gov.ua/articles/987/>.

49) Педько І. А. ОДЕСЬКІЙ РЕГІОН ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ / І. А. Педько, Н. А. Петрищенко. // Одеська державна академія будівництва та архітектури, м. Одеса. – 2015. – С. 55–62.

50) Зовнішньоекономічне співробітництво України: стан, перспективи розвитку, загрози та ризики, 16 травня 2014 - [електронний ресурс] - Режим доступу: <http://bintel.com.ua/uk/article/vneshekonom/>

51) Одеська область [Електронний ресурс] // Україна сьогодні – Режим доступу до ресурсу: <http://www.rada.com.ua/ukr/RegionsPotential/Odesa/>.

52) Одеська область [Електронний ресурс] // Паспорт області. - Режим доступу до ресурсу: <http://region.odessa.gov.ua>

53) «Положення про транспортний кластер» – Одеська Обласна Рада, 26 серпня 2011 року № 212-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://morhoz.odessa.gov.ua/Main.aspx?sect=Page&IDPage=34642&id=119>

54) «Щодо перспектив створення морських кластерів в Одеській області» - Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс] // Режим доступу до ресурсу: <http://www.niss.gov.ua/articles/987/>.

55) Макаренко М. В. Управління економічним потенціалом регіону як основою формування конкурентних переваг регіону / М. В. Макаренко. // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – С. 217–224

56) Вагнер І.М. SWOT аналіз як інструмент стратегічного аналізу/І.М,Вагнер//Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ. – КНЕУ, 2009.-№4(20). – С.81-84

57) Богун К.В. SWOT-аналіз як метод оцінки конкурентоспроможності регіону / К.В. Богун, Я.Д. Прошкіна: [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/36_PWMN_2010/Economics/76194.doc.htm

58) Щодо перспектив створення морських кластерів в Одеській області. Аналітична записка [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень – Режим доступу до ресурсу: <http://www.niss.gov.ua/articles/987/>

59) Сисюк Л. Деякі аспекти розвитку іноземного туризму в Україні / Л. Сисюк, К. А. Коцюбинська, Ю. В. Василенко. // Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету. – 2016. – С. 32–38.

60) Класифікація видів туризму в системі міжнародної торгівлі послугами // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – № 6. – С. 59-63.

61) Смирнов І. Г. Логістика туризму. – К.: Знання, 2009. – 444с.

62) Шульгіна Л. М. Маркетинг підприємств туристичного бізнесу: монографія. – К. : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2008. – 597 с.

63) В. Баришнікова, А. Филипенко "Щодо перспектив створення морських кластерів в Одеській області". Аналітична записка [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/987/> © Національний інститут стратегічних досліджень

64) Смирнов І. Г. Логістика туризму. – К.: Знання, 2009. – 444с.

65) Сисюк Л. Коцюбинська К. А. Василенко Ю. В. Деякі аспекти розвитку іноземного туризму в Україні [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=24280>

66) Шульгіна Л. М. Маркетинг підприємств туристичного бізнесу: монографія. – К. : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2008. – 597 с.

67) Козловський Є.В. Іноземний досвід регулювання міжнародного туризму та його використання в Україні // Економіка України. – 2014. – №10. – с. 24–27

68) Романків І.Я. Розвиток ринку послуг в Україні // Фінанси України. -2015. – №11. – с. 38–45

- 69) Шкарпова О. Країна добрих послуг // Контракти. – 2006. – №3 – с. 22–26.
- 70) Фомін І.В. До питання вдосконалення системи тарифного регулювання імпорту в Україні // Економіка України. - 2012. - №10. - с. 25-33.
- 71) Зубко О. В. Зовнішня торгівля інноваційними продуктами в умовах глобалізаційних викликів / О. В. Зубко. – Київ, 2015. – (КНТЕУ).
- 72) Перспективи співробітництва України та ЄС у сфері міжнародної торгівлі транспортно-логістичними, фінансовими та освітніми послугами, Лісогор В.І. : зб. наук. пр. : Глобальні та національні проблеми економіки, Випуск 3. 2015
- 73) Мигранян А.А. Теоретические аспекты формирования конкурентоспособных кластеров в странах с переходной экономикой // [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.krsu.edu.kg/vestnik/2014/v3/a15.html
- 74) WorldIntellectualPropertyOrganization [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.wipo.int/portal/en/index.html>
- 75) Проблеми та перспективи розвитку міжнародної торгівлі ліцензіями в Україні, Дунська А.Р., Локота А.Г., зб. наук. пр. : Національний технічний університет України «КПІ», 2015 р
- 76) Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36988&cat_id=36709
- 77) Міщенко А. Транспортний коридор як організаційно-правова форма спеціального правового режиму // Вісник Академії правових наук України. - 2009. - № 4. - С. 167-175
- 78) Ukraine – Global Competitiveness Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://countryeconomy.com/government/global-competitiveness-index/ukraine>